

The fox and the bear

Арс æмæ рувас

Лиса и медведь

Dargavs: Zina

с. Даргавс: Зина

Recorded by Natalia Stoynova, translated by Madina Darchieva, interlinearized by Oleg Belyaev.

Записывала Н. Стойнова, расшифровывала М. В. Дарчиева, глоссировал О. И. Беляев.

1.1 Бесекк Гæндары	хуым кодта	æмæ йæ	тæбынг
Бесекк Гæндар -ы	хуым код -т -а	æмæ йæ=	тæбынг
Бесекк Гандар INESS	поле делать PL PST.TR.3SG	и POSS.3SG=	клин
асастис	æмæ хъæдмæ ацыд	æмæ тæбынг	
а- саст -ис	æмæ хъæд -мæ а- цыд -*0	æмæ тæбынг	
PV ломать PST.INTR.3SG	и лес ALL PV идти PST.INTR.3SG	и клин	
ракодта	æмæ кæм ракодта	тæбынг	
ра- код -т -а	æмæ кæм ра- код -т -а	тæбынг	
PV делать TR PST.TR.3SG	и где PV делать TR PST.TR.3SG	клин	
уым къузийы рæбын хуыссыди арс	æмæ	æмæ	
уым къузи -йы рæбын хуыссыд -и арс æмæ			
DemDist.IN куст GEN подножие спать PST.INTR.3SG медведь и			
йын йæ къæдзил алыг кодта арсæн			
=йын йæ= къæдзил а- лыг код -т -а арс -æн			
=3SG.ENCL.DAT POSS.3SG= хвост PV отрезанный делать PL PST.TR.3SG медведь DAT			

Бесекк пахал в Гандаре, и у него сломался клин, и он пошёл в лес и починил клин, и там, где он починил клин, под кустом спал медведь, и (Бесекк) отрезал хвост медведю.

1.2 Æмæ æрцыдис	тæбынг амайгæ æрцыдис
æмæ æр- цыд -ис	тæбынг амай -гæ æр- цыд -ис
и PV идти PST.INTR.3SG	клин строить CONV PV идти PST.INTR.3SG
уым дæләмæ æмæ рувас кæсы æмæ йæм	
уым дæлә -мæ æмæ рувас кæс -ы æмæ =йæм	
DemDist.IN там.внизу ALL и лиса смотреть PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL	
йæ фæдыл æрцыди	
йæ= фæд -ыл æр- цыд -и	
POSS.3SG= след SUPER PV идти PST.INTR.3SG	

И, стругая клин, он пошёл вниз, и лиса смотрит, и пошла за ним следом.

1.3 Арс райхъал ис æмæ æрцыдис æмæ	
арс ра- йхъал ис æмæ æр- цыд -ис æмæ	
медведь PV бодрствующий EXST и PV идти PST.INTR.3SG и	
йын йæ хуымы æсхуыссыди хæрынмæ	
=йын йæ= хуым -ы æс- хуыссыд -и хæр -ын -мæ	
=3SG.ENCL.DAT POSS.3SG= поле GEN PV лежать PST.INTR.3SG есть INF ALL	
йæ хъавыди лæджы æд галтæй	
=йæ хъавыд -и лæдж -ы æд= гал -т -æй	
=3SG.ENCL.GEN намереваться PST.INTR.3SG человек GEN с= бык PL ABL	

Медведь проснулся,, вышел и лег на его поле - хотел он съесть мужчину с его быками.

1.4 **Æмæ рувас уæлейæ кæсы æмæ йæм**
 æмæ рувас уæле -йæ кæс -ы æмæ =йæм
 и лиса наверху ABL смотреть PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL
дзуры : « **Бесекк** , **уæртæ Æлдараты** **Æлдарæн кæрц**
 дзур -ы Бесекк уæртæ Æлдара -т -ы Æлдар -æн кæрц
 говорить PRS.3SG Бесекк вон Алдараев PL GEN князь DAT шуба
хуыйынц арсы цæрмтгæй , **æмæ арс никуы**
 хуый -ынц арс -ы цæрм -тт -æй æмæ арс никуы
 шить PRS.3PL медведь GEN кожа PL ABL и медведь нигде
федтай , **арс ?**».
 фед -т -ай арс
 PV+видеть TR PST.TR.2SG медведь

И лиса смотрит сверху и говорит ему: "Бесекк, вон Алдарову Алдару шубу шьют из медвежьих шкур, ты нигде не видел медведя?"

1.5 **Æмæ арс** говорит ... ой , **арс дзуры** ... **едæн** ...
 æмæ арс арс арс дзур -ы ед -æн
 и медведь медведь говорить PRS.3SG HES DAT
Бесеккæн : « **Нæ федтон** , **зæгъ** , **нæ**
 Бесекк -æн нæ фед -т -он зæгъ -*0 нæ
 Бесекк DAT NEG PV+видеть TR PST.TR.1SG сказать IMP.2SG NEG
федтон !»

фед -т -он
 PV+видеть TR PST.TR.1SG

И медведь говорит Бесекку: "Не видел, скажи, не видел!"

2 – **Нæ федтон** , **нæ** !
 нæ фед -т -он нæ
 NEG PV+видеть TR PST.TR.1SG NEG

Я не видел, нет!

3 – **Уæдæ уый дæ хаххы цы хуыссы** ?
 уæдæ уый дæ= хахх -ы цы хуысс -ы
 так DemDist.NOM POSS.2SG= черта GEN что лежать PRS.3SG

А что тогда лежит у тебя в меже?

4.1 – **Уый** , **зæгъ** , **мæ кæрц у** ,
 уый зæгъ -*0 мæ= кæрц у
 DemDist.NOM сказать IMP.2SG POSS.1SG= шуба быть.PRS.3SG

мæ кæрц !
 мæ= кæрц
 POSS.1SG= шуба

'то, скажи, моя шуба, моя шуба!

4.2 – **æмæ йæм кæсы** .
 æмæ =йæм кæс -ы
 и =3SG.ENCL.ALL смотреть PRS.3SG

И смотрит на него.

5 – **Уый мæ кæрц у** , **мæ кæрц** !
 уый мæ= кæрц у мæ= кæрц
 DemDist.NOM POSS.1SG= шуба быть.PRS.3SG POSS.1SG= шуба

то моя шуба, моя шуба!

6 – Уæдæ ма йын æй бабæтт йæ
 уæдæ =ма =йын =æй ба- бæтт -*0 йæ=
 так =ещё =3SG.ENCL.DAT =3SG.ENCL.GEN PV связывать IMP.2SG POSS.3SG=

дымджытæ æмæ йæ дыстæ , æмæ йæ
 дымдж -ыт -æ æмæ йæ= дыс -т -æ æмæ =йæ
 хвост PL NOM и POSS.3SG= рукав PL NOM и =3SG.ENCL.GEN

æфсондзыл æрцауындз
 æфсондз -ыл æрц- ауындз
 ярмо SUPER PV вешать

Тогда свяжи его полы и рукава и повесь его на ярмо.

7.1 Æмæ йæ бабаста Бесекк арсы –
 æмæ =йæ ба- баст -а Бесекк арс -ы
 и =3SG.ENCL.GEN PV связывать PST.TR.3SG Бесекк медведь GEN

бæтт ма рæвдздæр !
 ба- бæтт -*0 =мæ рæвдз -дæр
 PV связывать IMP.2SG =1SG.ENCL.GEN быстрый COMPAR

И Бесекк связал медведя - свяжи меня скорее! [говорит медведь]

7.2 – æмæ йæ бабаста , æмæ йæ
 æмæ =йæ ба- баст -а æмæ =йæ
 и =3SG.ENCL.GEN PV связывать PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.GEN

æрцауыгъта
 æрц- ауыгът -а
 PV вешать PST.TR.3SG
 И он связал его и повесил.

8.1 – Цы ма йæм кæсыс ?
 цы =ма =йæм кæс -ыс
 что =ещё =3SG.ENCL.ALL смотреть PRS.2SG

Что ты ещё на него смотришь?

8.2 Амар æй , амар !
 а- мар -*0 =æй а- мар -*0
 PV убивать IMP.2SG =3SG.ENCL.GEN PV убивать IMP.2SG

Убей его, убей!

9.1 Бесекк арсы амардта , æмæ йын рувас
 Бесекк арс -ы а- мард -т -а æмæ =йын рувас
 Бесекк медведь GEN PV убивать TR PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.DAT лиса

æрцыди
 æр- цыд -и
 PV идти PST.INTR.3SG

Бесекк убил медведя, и лиса подошла к нему.

9.2 Æмæ , дам , мын ма хай æри
 æмæ =дам =мын ма= хай æри
 и =мол =1SG.ENCL.DAT POSS.1SG= часть давать.мне.IMP.2SG

Дай мне (говорит) мою часть.

9.3 Æмæ йын радта дзидза
 æмæ =йын рад -т -а дзидза
 и =3SG.ENCL.DAT дать TR PST.TR.3SG мясо

И он дал ей мясо.

9.4 **Æмæ дам ма дын æз , кæй мæ**
 æмæ =дам =ма =дын æз кæй =мæ
 и =мол =ещё =2SG.ENCL.DAT я COMP =1SG.ENCL.GEN

аирвæзын кодтай , **уый тыххæй ратдзынæн уæрыкк**
 а- ирвæз -ын код -т -ай уый тыххæй рат -дзынæн уæрыкк
 PV спастыся INF делать TR PST.TR.2SG DemDist.GEN для дать FUT.1SG ягненок

И я тебе, поскольку ты меня спасла, ещё дам ягнёнка.

9.5 **Æмæ ацыдис сæхимæ , æмæ йæм**
 æмæ а- цыд -ис сæ= химæ æмæ =йæм
 и PV идти PST.INTR.3SG POSS.3PL= REFL.ALL и =3SG.ENCL.ALL

рахаста егар – куыдзы
 ра- хаст -а егар куыдз -ы
 PV носить PST.TR.3SG борзая собака GEN

И он пошёл к себе и принёс ей борзую собаку.

9.6 **Æмæ йæ хæссы , хæссы , æмæ йæм**
 æмæ =йæ хæсс -ы хæсс -ы æмæ =йæм
 и =3SG.ENCL.GEN носить PRS.3SG носить PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL

рувас хъæр кæны : уый , дам , ын цæй
 рувас хъæр кæн -ы уый =дам =ын цæй
 лиса крик делать PRS.3SG DemDist.NOM =мол =3SG.ENCL.DAT что.GEN

даргъ къæдзил и , уый ?
 даргъ къæдзил и уый
 длинный хвост EXST DemDist.NOM

И он её держит, держит, а лиса ему кричит: это что у него [у телёнка] за длинный хвост?

9.7 **Æмæ уый кидымты мыггагæй у , кидымты**
 æмæ уый кидым -т -ы мыггаг -æй у кидым -т -ы
 и DemDist.NOM кидым PL GEN род ABL быть.PRS.3SG кидым PL GEN

[Бесекк:] Так он ведь из породы кидымты.

9.8 **Æмæ йæм куы рбахæццæ , уæд æй**
 æмæ =йæм куы рба- хæццæ уæд =æй
 и =3SG.ENCL.ALL когда PV смешанный тогда =3SG.ENCL.GEN

аппæрста егары , æмæ йæ егар сурын
 а- ппæрст -а егар -ы æмæ =йæ егар сур -ын
 PV бросать PST.TR.3SG борзая GEN и =3SG.ENCL.GEN борзая преследовать INF

райдыдта , сурын райдыдта ,
 ра- йдыд -т -а сур -ын ра- йдыд -т -а
 PV начинать/ся TR PST.TR.3SG преследовать INF PV начинать/ся TR PST.TR.3SG

æмæ рувас кæмдæр къæдзæхы хуынчы фæкуыси и
 æмæ рувас кæм -дæр къæдзæх -ы хуынчъ -ы фæ- куыси и
 и лиса где INDEF скала GEN дыра INESS PV ковш EXST

И когда он к ней приблизился, он выпустил борзую, и борзая начала её преследовать, а лиса где-то спряталась в дыре в скале.

9.9 **Æмæ уый фæстæ цæмæй йæ маст райса рувас ,**
 æмæ уый фæстæ цæмæй йæ= маст ра- йс -а рувас
 и DemDist.GEN после чтобы POSS.3SG= горе PV братъ SBJV.3SG лиса

уый тыххæй хуыты , рдонг уырдаем æртардта ,
 уый тыххæй хуы -т -ы рдонг уырдаем æр- тард -т -а
 DemDist.GEN для свинья PL GEN стадо туда PV гнать TR PST.TR.3SG

Бесеччы хуыммæ , æмæ йын йæ хуым
 Бесечч -ы хуым -мæ æмæ =йын йæ= хуым
 Бесекк GEN поле ALL и =3SG.ENCL.DAT POSS.3SG= поле

фесæфтой

фе- сæфт -ой
 PV губить PST.TR.3PL

И после того, чтобы отомстить , лиса туда согнала стада свиней, на поле Бесекка, и они погубили его поле.

The fox and the bear

Арс æмæ рувас

Лиса и медведь

Dargavs: Zina

с. Даргавс: Зина

Recorded by Natalia Stoynova, translated by Madina Darchieva, interlinearized by Oleg Belyaev.

Записывала Н. Стойнова, расшифровывала М. В. Дарчиева, глоссировал О. И. Беляев.

1.1 Бесекк Гæндары хуым кодта , æмæ йæ тæбынг
 Бесекк Гæндар -ы хуым код -т -а æмæ йæ= тæбынг
 Бесекк Гандар INESS поле делать PL PST.TR.3SG и POSS.3SG= клин
асастис , æмæ хъæдмæ ацыд , æмæ тæбынг
 а- саст -ис æмæ хъæд -мæ а- цыд -*0 æмæ тæбынг
 PV ломать PST.INTR.3SG и лес ALL PV идти PST.INTR.3SG и клин
ракодта , æмæ кæм ракодта тæбынг ,
 ра- код -т -а æмæ кæм ра- код -т -а тæбынг
 PV делать TR PST.TR.3SG и где PV делать TR PST.TR.3SG клин
уым къузийы рæбын хуыссыди арс , æмæ
 уым къузи -йы рæбын хуыссыд -и арс æмæ
 DemDist.IN куст GEN подножие спать PST.INTR.3SG медведь и
йын йæ къæдзил алыг кодта арсаен
 =йын йæ= къæдзил а- лыг код -т -а арс -æн
 =3SG.ENCL.DAT POSS.3SG= хвост PV отрезанный делать PL PST.TR.3SG медведь DAT

Бесекк пахал в Гандаре, и у него сломался клин, и он пошёл в лес и починил клин, и там, где он починил клин, под кустом спал медведь, и (Бесекк) отрезал хвост медведю.

1.2 Æмæ æрцыдис , тæбынг амайгæ æрцыдис
 æмæ æр- цыд -ис тæбынг амай -гæ æр- цыд -ис
 и PV идти PST.INTR.3SG клин строить CONV PV идти PST.INTR.3SG
уым дæләмæ , æмæ рувас кæсы , æмæ йæм
 уым дæлә -мæ æмæ рувас кæс -ы æмæ =йæм
 DemDist.IN там.внизу ALL и лиса смотреть PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL
йæ фæдыл æрцыди
 йæ= фæд -ыл æр- цыд -и
 POSS.3SG= след SUPER PV идти PST.INTR.3SG

И, стругая клин, он пошёл вниз, и лиса смотрит, и пошла за ним следом.

1.3 Арс райхьал ис , æмæ æрцыдис , æмæ
 арс ра- йхьал ис æмæ æр- цыд -ис æмæ
 медведь PV бодрствующий EXST и PV идти PST.INTR.3SG и

йын **йæ** **хуымы** **æсхуыссыди** – **хæрынмæ**
 =йын йæ=
 =3SG.ENCL.DAT POSS.3SG=
 поле GEN PV лежать PST.INTR.3SG есть INF ALL

йæ **хъавыди** **лæджы** **æд** **галтæй**
 =йæ хъавыд -и лæдж -ы æд=
 =3SG.ENCL.GEN намереваться PST.INTR.3SG человек GEN с=
 бык PL ABL

Медведь проснулся,, вышел и лег на его поле - хотел он съесть мужчину с его быками.

1.4 **Æмæ рувас уæлейæ** **касы** **æмæ йæм**
 æмæ рувас уæле -йæ кæс -ы æмæ =йæм
 и лиса наверху ABL смотреть PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL

дзуры : « **Бесекк** , **уæртæ** **Æлдараты** **Æлдарæн** **кæрц**
 дзур -ы Бесекк уæртæ Æлдара -т -ы Æлдар -æн кæрц
 говорить PRS.3SG Бесекк вон Алдараев PL GEN князь DAT шуба

хуыйынц **арсы** **цæрмтæй** , **æмæ арс** **никуы**
 хуый -ынц арс -ы цæрм -тт -æй æмæ арс никуы
 шить PRS.3PL медведь GEN кожа PL ABL и медведь нигде

федтай , **арс** ?».

фед -т -ай арс
 PV+видеть TR PST.TR.2SG медведь

И лиса смотрит сверху и говорит ему: "Бесекк, вон Алдарову Алдару шубу шьют из медвежьих шкур, ты нигде не видел медведя?"

1.5 **Æмæ арс** говорит ... ой , **арс** **дзуры** ... **едæн** ...
 æмæ арс арс дзур -ы ед -æн
 и медведь медведь говорить PRS.3SG HES DAT

Бесеккæн : « **Нæ федтон** , **зæгъ** , **нæ**
 Бесекк -æн нæ фед -т -он зæгъ -*0 нæ
 Бесекк DAT NEG PV+видеть TR PST.TR.1SG сказать IMP.2SG NEG

федтон !»

фед -т -он
 PV+видеть TR PST.TR.1SG

И медведь говорит Бесекку: "Не видел, скажи, не видел!"

2 – **Нæ федтон** , **нæ** !
 нæ фед -т -он нæ
 NEG PV+видеть TR PST.TR.1SG NEG

Я не видел, нет!

3 – **Уæдæ уый** **дæ** **хаххы** **цы** **хуыссы** ?
 уæдæ уый дæ=
 так DemDist.NOM POSS.2SG=
 черта GEN что лежать PRS.3SG

А что тогда лежит у тебя в меже?

4.1 – **Уый** , **зæгъ** , **мæ** **кæрц** **у** ,
 уый зæгъ -*0 мæ=
 DemDist.NOM сказать IMP.2SG POSS.1SG=
 шуба быть.PRS.3SG

мæ **кæрц** !

мæ=
 POSS.1SG=
 шуба

'то, скажи, моя шуба, моя шуба!

4.2 – **æмæ йæм** **касы**
 æмæ =йæм кæс -ы
 и =3SG.ENCL.ALL смотреть PRS.3SG

И смотрит на него.

5 – **Уый** **мæ** **кæрц** **у** , **мæ** **кæрц** **!**
уый **мæ=** **кæрц** **у** **мæ=** **кæрц**
DemDist.NOM POSS.1SG= **шуба** **быть.PRS.3SG** POSS.1SG= **шуба**

то моя шуба, моя шуба!

6 – **Уæдæ** **ма** **йын** **æй** **бабагт** **йæ**
уæдæ =ма =йын =æй ба- багт -*0 йæ=
так =ещё =3SG.ENCL.DAT =3SG.ENCL.GEN PV **связывать** IMP.2SG POSS.3SG=
дымджытæ **æмæ** **йæ** **дыстæ** , **æмæ** **йæ**
дымдж -ыт -æ æмæ йæ= дыс -т -æ æмæ =йæ
хвост PL NOM и POSS.3SG= **рукав** PL NOM и =3SG.ENCL.GEN

æфсондзыл æрцауындз
æфсондз -ыл æрц- ауындз
ярмо SUPER PV вешать

Тогда свяжи его полы и рукава и повесь его на ярмо.

7.1 **Æмæ** **йæ** **бабагт** **Бесекк** **арсы** –
æмæ =йæ ба- багт -а Бесекк арс -ы
и =3SG.ENCL.GEN PV **связывать** PST.TR.3SG Бесекк медведь GEN

бабагт **мæ** **рæвдздæр** !
ба- багт -*0 =мæ рæвдз -дæр
PV **связывать** IMP.2SG =1SG.ENCL.GEN **быстрый** COMPAR

И Бесекк связал медведя - свяжи меня скорее! [говорит медведь]

7.2 – **æмæ** **йæ** **бабагт** , **æмæ** **йæ**
æмæ =йæ ба- багт -а æмæ =йæ
и =3SG.ENCL.GEN PV **связывать** PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.GEN

æрцауыгъта

æрц- ауыгът -а
PV вешать PST.TR.3SG

И он связал его и повесил.

8.1 – **Цы** **ма** **йæм** **кæсыс** ?
цы =ма =йæм кæс -ыс
что =ещё =3SG.ENCL.ALL **смотреть** PRS.2SG

Что ты ещё на него смотришь?

8.2 **Амар** **æй** , **амар** !
а- мар -*0 =æй а- мар -*0
PV **убивать** IMP.2SG =3SG.ENCL.GEN PV **убивать** IMP.2SG

Убей его, убей!

9.1 **Бесекк** **арсы** **амардта** , **æмæ** **йын** **рувас**
Бесекк арс -ы а- мард -т -а æмæ =йын рувас
Бесекк медведь GEN PV **убивать** TR PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.DAT лиса

æрцыди

æр- цыд -и
PV **идти** PST.INTR.3SG

Бесекк убил медведя, и лиса подошла к нему.

9.2 **Æмæ** , **дам** , **мын** **мæ** **хай** **æри**
æмæ =дам =мын мæ= хай æри
и =мол =1SG.ENCL.DAT POSS.1SG= часть **давать.мне**.IMP.2SG

Дай мне (говорит) мою часть.

9.3 **Æмæ йын радта дзидза**
 æмæ =йын рад -т -а дзидза
 и =3SG.ENCL.DAT дать TR PST.TR.3SG мясо

И он дал ей мясо.

9.4 **Æмæ дам ма дын æз , кæй мæ**
 æмæ =дам =ма =дын æз кæй =мæ
 и =мол =ещё =2SG.ENCL.DAT я COMP =1SG.ENCL.GEN

аирвæзын кодтай , уый тыххæй ратдзынæн уæрыкк
 а- ирвæз -ын код -т -ай уый тыххæй рат -дзынæн уæрыкк
 PV спасаться INF делать TR PST.TR.2SG DemDist.GEN для дать FUT.1SG ягненок

И я тебе, поскольку ты меня спасла, ещё дам ягнёнка.

9.5 **Æмæ ацыдис сæхимæ , æмæ йæм**
 æмæ а- цыд -ис сæ= химæ æмæ =йæм
 и PV идти PST.INTR.3SG POSS.3PL= REFL.ALL и =3SG.ENCL.ALL

рахаста егар – куыдзы
 ра- хаст -а егар куыдз -ы
 PV носить PST.TR.3SG борзая собака GEN

И он пошёл к себе и принёс ей борзую собаку.

9.6 **Æмæ йæ хæссы , хæссы , æмæ йæм**
 æмæ =йæ хæсс -ы хæсс -ы æмæ =йæм
 и =3SG.ENCL.GEN носить PRS.3SG носить PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL

рувас хъær кæны : уый , дам , ын цæй
 рувас хъær кæн -ы уый =дам =ын цæй
 лиса крик делать PRS.3SG DemDist.NOM =мол =3SG.ENCL.DAT что.GEN

даргъ къæдзил и , уый ?
 даргъ къæдзил и уый
 длинный хвост EXST DemDist.NOM

И он её держит, держит, а лиса ему кричит: это что у него [у телёнка] за длинный хвост?

9.7 **Æмæ уый кидымты мыггагæй у , кидымты**
 æмæ уый кидым -т -ы мыггаг -æй у кидым -т -ы
 и DemDist.NOM кидым PL GEN род ABL быть.PRS.3SG кидым PL GEN

[Бесекк:] Так он ведь из породы кидымты.

9.8 **Æмæ йæм куы рбахæцца , уæд æй**
 æмæ =йæм куы рба- хæцца уæд =æй
 и =3SG.ENCL.ALL когда PV смешанный тогда =3SG.ENCL.GEN

аппæрста егары , æмæ йæ егар сурын
 а- ппæрст -а егар -ы æмæ =йæ егар сур -ын
 PV бросать PST.TR.3SG борзая GEN и =3SG.ENCL.GEN борзая преследовать INF

райдыдта , сурын райдыдта ,
 ра- йдыд -т -а сур -ын ра- йдыд -т -а
 PV начинать/ся TR PST.TR.3SG преследовать INF PV начинать/ся TR PST.TR.3SG

æмæ рувас кæмдæр къæдзæхы хуынчы фæкуыси и
 æмæ рувас кæм -дæр къæдзæх -ы хуынч -ы фæ- куыси и
 и лиса где INDEF скала GEN дыра INESS PV ковш EXST

И когда он к ней приблизился, он выпустил борзую, и борзая начала её преследовать, а лиса где-то спряталась в дыре в скале.

9.9	Æмæ уый	фæстæ	цæмæй	йæ	маст	райса	рувас
	æмæ уый	фæстæ	цæмæй	йæ=	маст	ра- йс -а	рувас
	и DemDist.GEN	после	чтобы	POSS.3SG=	горе	PV братъ SBJV.3SG	лиса
	уый	тыххæй	хуыты	рдонг	уырдаем	æртардта	
	уый	тыххæй	хуы -т -ы	рдонг	уырдаем	æр- тард -т -а	
	DemDist.GEN	для	свинья PL GEN	стадо	туда	PV гнать TR PST.TR.3SG	
	Бесеччы	хуыммæ	æмæ йын	йæ	хуым		
	Бесечч -ы	хуым -мæ	æмæ =йын	йæ=	хуым		
	Бесекк GEN	поле ALL	и =3SG.ENCL.DAT	POSS.3SG=	поле		

фесæфтой

фе- сæфт -ой

PV губить PST.TR.3PL

И после того, чтобы отомстить, лиса туда согнала стада свиней, на поле Бесекка, и они погубили его поле.

The fox and the bear

Арс æмæ рувас

Лиса и медведь

Dargavs: Zina

с. Даргавс: Зина

Recorded by Natalia Stoynova, translated by Madina Darchieva, interlinearized by Oleg Belyaev.

Записывала Н. Стойнова, расшифровывала М. В. Дарчиева, глоссировал О. И. Беляев.

1.1	Бесекк Гæндары	хуым кодта	æмæ йæ	тæбынг
	Бесекк Гæндар -ы	хуым код -т -а	æмæ йæ=	тæбынг
	Бесекк Гандар INESS	поле делать PL PST.TR.3SG	и POSS.3SG=	клин
	асастис	æмæ хъæдмæ ацыд	æмæ тæбынг	
	а- саст -ис	æмæ хъæд -мæ а- цыд -*0	æмæ тæбынг	
	PV ломать PST.INTR.3SG	и лес ALL PV идти PST.INTR.3SG	и клин	
	ракодта	æмæ кæм ракодта	тæбынг	
	ра- код -т -а	æмæ кæм ра- код -т -а	тæбынг	
	PV делать TR PST.TR.3SG	и где PV делать TR PST.TR.3SG	клин	
	уым	къузийы рæбын хуыссыди	арс	æмæ
	уым	къузи -йы рæбын хуыссыд -и	арс	æмæ
	DemDist.IN	куст GEN подножие спать PST.INTR.3SG	медведь	и
	йын	йæ къæдзил алыг кодта	арсæн	
	=йын	йæ= къæдзил а- лыг код -т -а	арс -æн	
	=3SG.ENCL.DAT	POSS.3SG= хвост PV отрезанный делать PL PST.TR.3SG	медведь DAT	

Бесекк пахал в Гандаре, и у него сломался клин, и он пошёл в лес и починил клин, и там, где он починил клин, под кустом спал медведь, и (Бесекк) отрезал хвост медведю.

1.2 Æмæ æрцыдис

	æмæ æр- цыд -ис	тæбынг амайгæ	æрцыдис
	и PV идти PST.INTR.3SG	клин строить CONV	PV идти PST.INTR.3SG
	уым	дæлæмæ	æмæ рувас кæсы
	уым	дæлæ -мæ	æмæ рувас кæс -ы
	DemDist.IN	там.внизу ALL	и лиса смотреть PRS.3SG
			и =3SG.ENCL.ALL

йæ **фæдыл** **æрцыди**
 йæ= фæд -ыл æр- цыд -и
 POSS.3SG= след SUPER PV идти PST.INTR.3SG

И, стругая клин, он пошёл вниз, и лиса смотрит, и пошла за ним следом.

1.3 **Арс** **райхъал ис** , **æмæ æрцыдис** , **æмæ**
 арс ра- йхъал ис æмæ æр- цыд -ис æмæ
 медведь PV бодрствующий EXST и PV идти PST.INTR.3SG и
йын **йæ** **хуымы** **æсхуыссыди** – **хæрынмæ**
 =йын йæ= хуым -ы æс- хуыссыд -и хæр -ын -мæ
 =3SG.ENCL.DAT POSS.3SG= поле GEN PV лежать PST.INTR.3SG есть INF ALL

йæ **хъавыди** **лæджы** **æд** **галтæй**
 =йæ хъавыд -и лæдж -ы æд= гал -т -æй
 =3SG.ENCL.GEN намереваться PST.INTR.3SG человек GEN с= бык PL ABL
 Медведь проснулся,, вышел и лег на его поле - хотел он съесть мужчину с его быками.

1.4 **Æмæ рувас уæлейæ** **кæсы** **æмæ йæм**
 æмæ рувас уæле -йæ кæс -ы æмæ =йæм
 и лиса наверху ABL смотреть PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL
дзуры : « **Бесекк** , **уæртæ** **Æлдараты** **Æлдарæн** **кæрц**
 дзур -ы Бесекк уæртæ Æлдара -т -ы Æлдар -æн кæрц
 говорить PRS.3SG Бесекк вон Алдараев PL GEN князь DAT шуба

хуыйынц **арсы** **цæрмтгæй** , **æмæ арс** **никуы**
 хуый -ынц арс -ы цæрм -тт -æй æмæ арс никуы
 шить PRS.3PL медведь GEN кожа PL ABL и медведь нигде

федтай , **арс** ?».
 фед -т -ай арс
 PV+видеть TR PST.TR.2SG медведь

И лиса смотрит сверху и говорит ему: "Бесекк, вон Алдарову Алдару шубу шьют из медвежьих шкур, ты нигде не видел медведя?"

1.5 **Æмæ арс** говорит ... ой , **арс** **дзуры** ... **едæн** ...
 æмæ арс арс дзур -ы ед -æн
 и медведь медведь говорить PRS.3SG HES DAT

Бесеккæн : « **Нæ федтон** , **зæгъ** , **нæ**
 Бесекк -æн нæ фед -т -он зæгъ -*0 нæ
 Бесекк DAT NEG PV+видеть TR PST.TR.1SG сказать IMP.2SG NEG
федтон !»

фед -т -он
 PV+видеть TR PST.TR.1SG

И медведь говорит Бесекку: "Не видел, скажи, не видел!"

2 – **Нæ федтон** , **нæ** !
 нæ фед -т -он нæ
 NEG PV+видеть TR PST.TR.1SG NEG

Я не видел, нет!

3 – **Уæдæ уый** **дæ** **хаххы** **цы** **хуыссы** ?
 уæдæ уый дæ= хахх -ы цы хуысс -ы
 так DemDist.NOM POSS.2SG= черта GEN что лежать PRS.3SG

А что тогда лежит у тебя в меже?

4.1 – **Уый** , **зæгъ** , **мæ** **кæрц** **у** ,
 уый зæгъ -*0 мæ= кæрц у
 DemDist.NOM сказать IMP.2SG POSS.1SG= шуба быть.PRS.3SG

мæ кæрц !

мæ= кæрц

POSS.1SG= шуба

'то, скажи, моя шуба, моя шуба!

4.2 – æмæ йæм кæсы
æмæ =йæм кæс -ы
и =3SG.ENCL.ALL смотреть PRS.3SG

И смотрит на него.

5 – Уый мæ кæрц у , мæ кæрц !
уый мæ= кæрц у мæ= кæрц
DemDist.NOM POSS.1SG= шуба быть.PRS.3SG POSS.1SG= шуба

то моя шуба, моя шуба!

6 – Уæдæ ма йын æй бабаæтт йæ
уæдæ =ма =йын =æй ба- баæтт -*0 йæ=
так =ещё =3SG.ENCL.DAT =3SG.ENCL.GEN PV связывать IMP.2SG POSS.3SG=

дымджытæ æмæ йæ дыстæ , æмæ йæ
дымдж -ыт -æ æмæ йæ= дыс -т -æ æмæ =йæ
хвост PL NOM и POSS.3SG= рукав PL NOM и =3SG.ENCL.GEN

æфсондзыл æрцауындз
æфсондз -ыл æрц- ауындз
ярмо SUPER PV вешать

Тогда свяжи его полы и рукава и повесь его на ярмо.

7.1 Æмæ йæ бабаæста Бесекк арсы –
æмæ =йæ ба- баæст -а Бесекк арс -ы
и =3SG.ENCL.GEN PV связывать PST.TR.3SG Бесекк медведь GEN

бабаæтт мæ рæвдздæр !
ба- баæтт -*0 =мæ рæвдз -дæр
PV связывать IMP.2SG =1SG.ENCL.GEN быстрый COMPAR

И Бесекк связал медведя - свяжи меня скорее! [говорит медведь]

7.2 – æмæ йæ бабаæста , æмæ йæ
æмæ =йæ ба- баæст -а æмæ =йæ
и =3SG.ENCL.GEN PV связывать PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.GEN

æрцауыгъта

æрц- ауыгът -а
PV вешать PST.TR.3SG

И он связал его и повесил.

8.1 – Цы ма йæм кæсыс ?
цы =ма =йæм кæс -ыс
что =ещё =3SG.ENCL.ALL смотреть PRS.2SG

Что ты ещё на него смотришь?

8.2 Амар æй , амар !
а- мар -*0 =æй а- мар -*0
PV убивать IMP.2SG =3SG.ENCL.GEN PV убивать IMP.2SG

Убей его, убей!

9.1 Бесекк арсы амардта , æмæ йын рувас
Бесекк арс -ы а- мард -т -а æмæ =йын рувас
Бесекк медведь GEN PV убивать TR PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.DAT лиса

æрцыди

æр- цыд -и

PV идти PST.INTR.3SG

Бесекк убил медведя, и леса подошла к нему.

9.2 **Æмаæ** , **дам** , **мын** **мæ** **хай** **æри**
æмаæ =дам =мын мæ= хай æри
и =мол =1SG.ENCL.DAT POSS.1SG= часть давать.мне.IMP.2SG

Дай мне (говорит) мою часть.

9.3 **Æмаæ йын** **радта** **дзидза**
æмаæ =йын рад -т -а дзидза
и =3SG.ENCL.DAT дать TR PST.TR.3SG мясо

И он дал ей мясо.

9.4 **Æмаæ дам ма дын** **æз** , **кæй** **мæ**
æмаæ =дам =ма =дын æз кæй =мæ
и =мол =ещё =2SG.ENCL.DAT я COMP =1SG.ENCL.GEN

аирвæзын кодтай , **уый** **тыххæй** **ратдзынæн** **уæрыкк**
а- ирвæз -ын код -т -ай уый тыххæй рат -дзынæн уæрыкк
PV спастыся INF делать TR PST.TR.2SG DemDist.GEN для дать FUT.1SG ягненок

И я тебе, поскольку ты меня спасла, ещё дам ягнёнка.

9.5 **Æмаæ ацыдис** **сæхимæ** , **æмаæ йæм**
æмаæ а- цыд -ис сæ= химæ æмаæ =йæм
и PV идти PST.INTR.3SG POSS.3PL= REFL.ALL и =3SG.ENCL.ALL

рахаста **егар** – **куыдзы**
ра- хаст -а егар куыдз -ы
PV носить PST.TR.3SG борзая собака GEN

И он пошёл к себе и принёс ей борзую собаку.

9.6 **Æмаæ йæ** **хæссы** , **хæссы** , **æмаæ йæм**
æмаæ =йæ хæсс -ы хæсс -ы æмаæ =йæм
и =3SG.ENCL.GEN носить PRS.3SG носить PRS.3SG и =3SG.ENCL.ALL

рувас хъæр кæны : **уый** , **дам** , **ын** **цæй**
рувас хъæр кæн -ы уый =дам =ын цæй
лиса крик делать PRS.3SG DemDist.NOM =мол =3SG.ENCL.DAT что.GEN

даргъ къæдзил и , **уый** ?
даргъ къæдзил и уый
длинный хвост EXST DemDist.NOM

И он её держит, держит, а лиса ему кричит: это что у него [у телёнка] за длинный хвост?

9.7 **Æмаæ уый** **кидымты** **мыггагæй** **у** , **кидымты**
æмаæ уый кидым -т -ы мыггаг -æй у кидым -т -ы
и DemDist.NOM кидым PL GEN род ABL быть.PRS.3SG кидым PL GEN

[Бесекк:] Так он ведь из породы кидымты.

9.8 **Æмаæ йæм** **куы** , **рбахæццæ** , **уæд æй**
æмаæ =йæм куы рба- хæццæ уæд =æй
и =3SG.ENCL.ALL когда PV смешанный тогда =3SG.ENCL.GEN

аппæрста **егары** , **æмаæ йæ** **егар** **сурын**
а- ппæрст -а егар -ы æмаæ =йæ егар сур -ын
PV бросать PST.TR.3SG борзая GEN и =3SG.ENCL.GEN борзая преследовать INF

райдыдта		сурын		райдыдта
ра- йдыд -т -а		сур -ын		ра- йдыд -т -а
PV начинать/ся TR PST.TR.3SG		преследовать INF		PV начинать/ся TR PST.TR.3SG

æмæ рувас кæмдæр къæдзæхы хуынчы фæкуыси и
æмæ рувас кæм -дæр къæдзæх -ы хуынчъ -ы фæ- куыси и
и лиса где INDEF скала GEN дыра INESS PV ковш EXST

И когда он к ней приблизился, он выпустил борзую, и борзая начала её преследовать, а лиса где-то спряталась в дыре в скале.

9.9 Æмæ уый фæстæ цæмæй йæ маст райса рувас
æмæ уый фæстæ цæмæй йæ= маст ра- йс -а рувас
и DemDist.GEN после чтобы POSS.3SG= горе PV братъ SBJV.3SG лиса

уый тыххæй хуыты рдонг уырдаем æртардта
уый тыххæй хуы -т -ы рдонг уырдаем æр- тард -т -а
DemDist.GEN для свинья PL GEN стадо туда PV гнать TR PST.TR.3SG

Бесеччы хуыммæ , æмæ йын йæ хуым
Бесечч -ы хуым -мæ æмæ =йын йæ= хуым
Бесекк GEN поле ALL и =3SG.ENCL.DAT POSS.3SG= поле

фесæфтой

фе- сæфт -ой
PV губить PST.TR.3PL

И после того, чтобы отомстить , лиса туда согнала стада свиней, на поле Бесекка, и они погубили его поле.